

חכמי תימן שגרמו לשינוי מנהגים עתיקים

כבודו של ספר תורה

רצון ערוסי

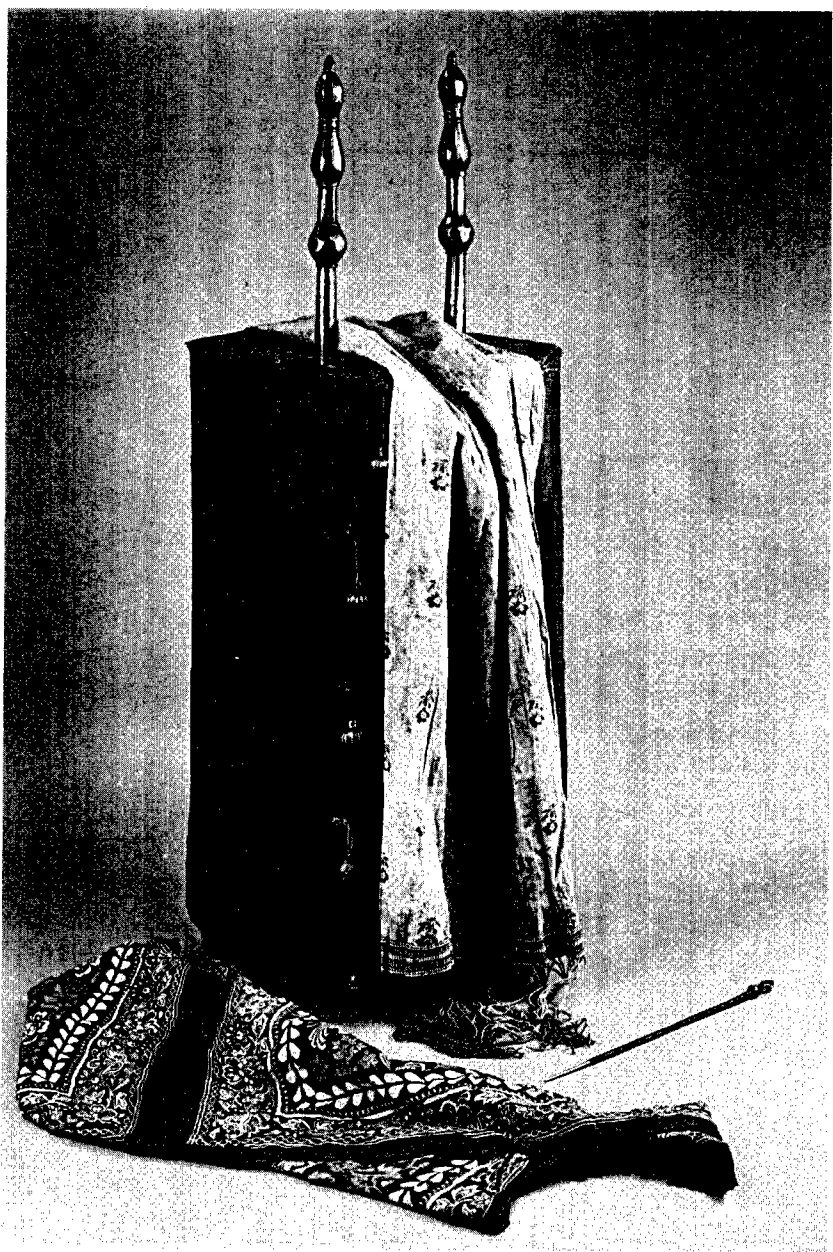
א. מבוא

יהדות תימן ידועה כמי ששימרה מנהגים עתיקי יומין, שלא השתמרו בקהילות ישראל השונות. אין ספק שאת שימור המנהגים העתיקים יש לזקוף בהרכה מקרים לחכמי תימן, שידעו להבחין בין מנהג עתיק, מקורי ואמיתי, לבין מנהג חדש שיש עליו עוררין, ושנמנעו מלקבלו. ואמנם היו אף מקרים שבהם חכמי תימן, ללא הבדלי גישות, נאבקו כאיש אחד כנגד ניסיונות שנעשו לשנות את המנהג הקדום של יהדות תימן. כך, לדוגמא, הם נהגו בשאלת התספורת בימי הספירה. הרב דוד משרקי, איש האסכולה שדגלה בקליטת השלחן ערוך¹ בתימן, ותלמידו-חברו, הרב יחיא צאלח (=מהרי"ץ, שניהם מן המאה ה-18), איש האסכולה שדגלה בשימור מנהגיה של יהדות תימן, הסתפרו בימי הספירה¹, על מנת להפגין את דביקותם במנהג יהדות תימן, שבשל הקפדתה על כבוד השבת, היא נמנעה מלאמץ את מנהג איסור התספורת בימי הספירה, שהוא מנהג מאוחר.

למרות מדיניות זו של שימור מנהגים עתיקים, גם חכמי תימן שינו, או לפחות גרמו לשינוי מנהגים עתיקים, בשל שיקולים הלכתיים. במאמר זה אתייחס לשתי דוגמאות. האחת קשורה למנהג הוצאת ספר תורה שני, והשניה לקריאת ההפטרה עם סיום קריאת המפטיר. בשני המקרים גורם השינוי הוא מהרי"ץ, שהיה, כאמור, ידוע בנטייתו לשימור מנהגיה המסורתיים של יהדות תימן. בשתי הדוגמאות לא אסקור את המקורות התלמודיים והבתר-תלמודיים, ואסתפק בהתייחסות למנהגי יהודי תימן ולשינויים שחלו בהם.

פירוט הפניות ביבליוגרפיות ראה בסוף המאמר.

1 צאלח, פעולת צדיק, ח"ב, ע"ו. על שני אישים אלו, הר"ד משרקי ומהרי"ץ, על היחס ביניהם ושיטותיהם, ועל עניין התספורת בימי העומר, ראה טובי, עיונים, עמ' 187-210.

ספר תורה ואביזריו (מסביבותיה של צנעא)

ב. מנהג יהודי תימן היום בהוצאת ספר תורה שני

המנהג הרווח היום אצל יהודי תימן בהוצאת ספר תורה שני הוא כדלקמן. עם סיום הקריאה בספר הראשון, גוללים אותו, כלומר סוגרים ומניחים אותו על התיבה. בינתיים מוציאים ספר תורה שני מן ההיכל, והצבור עומד. את ספר התורה השני מובילים אל התיבה ופותחים אותו. בשעה שמניחים את ספר התורה השני על התיבה, נוטלים מעל התיבה את הראשון ומחזירים אותו אל ההיכל, וכשהשני מוכן לקריאה, מתיישב הציבור.

המקורות למנהג הרווח היום מצויים בדברי הר"ד משרקי, בספרו 'שתילי זתים', ובדברי מהרי"ץ. על דעתו של הר"ד משרקי ניתן לעמוד בשתי דרכים: מתוך הערותיו על ה'שלחן ערוך' אותן קרא 'שתילי זתים', ומהתייחסותו להגהות הרמ"א (=הרב משה איסרליש, המאה ה-16, פולין) על ה'שלחן ערוך'. שכן, בדרך כלל השמיט ר"ד משרקי את הגהותיו של הרמ"א, משום שלדעתו הן מבטאות את מנהגי אשכנז בלבד. אולם יש והוא מעתיק את הגהות הרמ"א באופן חלקי, או אף בשלמותן, כשלדעתו הן תואמות את מנהגי תימן, או משום שלדעתו ראוי לאמץ אותן.

כמקרה שבו אנו עוסקים ניתן לעמוד על דעתו של ר"ד משרקי מקליטתה החלקית של הגהת הרמ"א. לצורך זה אצטט תחילה את ההלכה כפי שנפסקה ב'שלחן ערוך' ואת הגהת הרמ"א בשלמותה, ולאור אלה אנסה להראות איזה חלק מהגהת הרמ"א קלט ר"ד משרקי.

ר"י קארו פסק בפשטות 'ביום שיש בו ס"ת, (= ספר תורה) לא יפתחו השני ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשון' (=עד כאן הלכת ר"י קארו). ואילו הרמ"א בהגהתו כותב: 'ואין מסלקין הראשונה (=התורה, כלומר הספר הראשון) עד שכבר הניחו השניה (=הספר השני) על השולחן, שלא יסחו דעתן מן המצוות. ומוציאין ב' (=שני) הספרים כאחת. ותופסין השניה עד אחר שקראו בראשונה'.² הר"ד משרקי בהודקקו לעניין זה העתיק את דבריו של ר"י קארו וגם חלק מהגהת הרמ"א כדלקמן: 'ואין מסלקין הראשונה (=הספר תורה הראשון) עד שכבר הניחו השניה (=הספר תורה השני) על השולחן, שלא יסחו דעתן מן המצוות'.³ כפי שבולט הדבר, השמיט ר"ד משרקי את חלקה השני של הגהת הרמ"א, שבה ציין הרמ"א, שלפי מנהג אשכנז, ביום שקוראים בשני ספרי תורה, מוציאין את שני הספרים כאחת. 'ותופסין השניה (=הספר תורה השני) עד אשר קראו בראשונה'. ואכן, לא

2 קארו, שו"ע, או"ח, קמז, ח.

3 משרקי, שתילי זתים, או"ח קמז, ח. ככלל ר"ד משרקי הסתייג, בהקדמתו, מהגהות הרמ"א, שלדעתו פוגעות במטרת האחדות שר"י קארו רצה להשיג בחברו את השו"ע. על הפולמוס בגין השמטתו החלקית את הגהות הרמ"א, ראה, ערוסי, השולחן ערוך, עמ' 394, הערה 38.

בכדי השמיט הר"ד משרקי מנהג זה. שכן, יהודי תימן, כפי שנראה להלן, נהגו להוציא רק ספר תורה אחד. ורק לאחר שקראו בו, הוציאו את השני.

אולם קליטתו החלקית של הר"ד משרקי את הגהת הרמ"א בעניין זה באה ללמד שלאחר שגמרו לקרוא בספר הראשון, אין להחזירו להיכל, אלא יש להקדים ולהוציא ספר תורה שני ולהניחו על התיבה ליד הראשון. ורק אז, לגרסתו, יש להחזיר את הראשון להיכל, כדי שלא ייראה הדבר כאילו מסיחים את הדעת מן המצוות, כלומר מן הספר הראשון. כיוצא בזה אנו מוצאים בדברי מהרי"ץ בסידורו ע"ץ חיים⁴.

ביום שיש בו שני ס"ת (= ספרי תורה) לא יפתחו השני ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשון (= זו הלכת הר"י קארר) וכ' (= וכתב) רמ"א (= דברי הרמ"א שבהגהתו דלעיל), ואין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה, ומוציאין שני הספרים כאחת ותופסין בשנייה עד שקראו בראשונה עכ"ל (= עד כאן לשונו, של הרמ"א – ר"ע) ומנהגנו (=יהודי תימן) שלא להוציא השני עד שיגמרו הקריאה בראשון. (= כלומר שיש להוציא ספר שני רק לאחר שקראו בראשון, ולא להוציא שני הספרים ביחד). אולי נהגו כן (שלא כמנהג אשכנז) שלא נמצא הדבר (=מנהג אשכנז) מפורש בגמ' (=בגמרא) בבבלי, (=כי בירושלמי מפורש כמנהג תימן) וגם הרמב"ם לא זכרו. (=את מנהג אשכנז במפורש, ורק אולי רמז אודותיו) ויש ראייה (=למנהג תימן) מסי' כ"ה סעיף י"א (=בשו"ע, אר"ח) שלא יוציא תפלה של ראש מהתיק עד שכבר הניח הראשונה ע"ש (=עיינ שם).

שלא כר"ד משרקי, העתיק מהרי"ץ את הגהת הרמ"א בשלמותה, אבל גם הוא דחה את חלקה השני, שבו צוין מנהג אשכנז להוציא את שני הספרים כאחד. את דחיית מנהג אשכנז מלווה המהרי"ץ בהנמקה. אלא שהנמקתו נראית משונה, שכן הוא ראה צורך להסביר את מנהג יהודי תימן, בכך שמנהג יהודי אשכנז לא הוזכר מפורשות בגמרא הבבלי, ושגם הרמב"ם לא זכרו. כן מצא מהרי"ץ לנכון לתת ראייה למנהג יהודי תימן שאין מוציאין את שני הספרים כאחת, כמו שאין מוציאים מן הנרתיק את התפלה של הראש לפני שגמרו להניח תפלה של יד. הנמקה זו נראית מוזרה במיוחד אם נזכור שדווקא מנהג תימן מבוסס על הירושלמי.⁵ מקור שקשה לומר שהוא נעלם ממהרי"ץ, וזאת משום שהוא מופיע גם בירושלמי יומא וגם בירושלמי סוטה.⁶ ומקור זה הובא במקורות שמהרי"ץ לא מש מהם, כמו 'דרכי משה' לרמ"א,⁷ וה'מגן

4 צאלח, עץ חיים, סה, ב.

5 רצהבי, במעגלות, עמ' 27. וראה בירור מקיף אצל טלבי בפרק 'כבודו של ספר התורה'.

6 ירושלמי, יומא, פ"ז, ח"א; שם, סוטה, פ"ז, ה"ו.

7 איסרליש, דרכי משה, אר"ח, קמז, ה.

אברהם' לר' אברהם אבלי סג"ל.⁸ שניהם ציינו את המנהג ואת מקורו בירושלמי. והם הוסיפו, שהמנהג שנזכר בירושלמי אינו תואם את מנהג אשכנז. זאת ועוד. קשה לומר שנעלמו מהרי"ץ גם דברי הרמב"ם שזכר במפורש את המנהג שנהגו בו בתימן. שכן הרמב"ם כתב כדלקמן.⁹ 'בכל יום שמוציאין שני ספרים או שלשה, אם הוציאו זה אחר זה, כשמחזיר את הראשון אומר קדיש, ומוציא את השני. וכשמחזיר את האחרון אומר קדיש'. הרי שהרמב"ם לא זכר במפורש את מנהג אשכנז. שמוציאים את שני הספרים כאחד, ורק ניתן לדייק מדבריו שיש מנהג כזה ואפשרות כזו. ולהפך הוא זכר את מנהג תימן במפורש. הוסף לזאת, העובדה שהרמב"ם התייחס במפורש למנהג שהיה בתימן, ולא פירש את המנהג האחר, משמע שהרמב"ם העדיף את המנהג שמוציאין כל ספר בפני עצמו, כמנהג תימן הקדום. לכן לדעתנו מהרי"ץ בהנמקתו מצא לנכון לנמק מדוע אין מנהגו כמנהג אשכנז, והוא נימק זאת בעובדה שלא בא זכרו של המנהג האשכנזי גם לא בגמרא הבבלי (וזאת כשהמנהג שבירושלמי כאמור הוא שונה ממנהג אשכנז). ולא ברמב"ם¹⁰ וגם משום שמנהג תימן בספר תורה תואם את המנהג בעניין הנחת תפילין.

ברם עדיין עומדת במקומה השאלה מדוע נזקק מהרי"ץ לנמק את מנהג תימן על דרך השלילה. שהרי זו מלמדת על חוסר הביסוס של מנהג אשכנז, יותר משהיא מבססת את מנהג תימן? דומני שהתשובה לכך מצויה בגישתו השמרנית של מהרי"ץ. שהרי רבו-חברו, הר"ד משרקי, שינה במשהו את מנהג תימן, בשל השפעת חכמי אשכנז. כי המנהג הקדום בתימן, כפי שנראה להלן, היה שלאחר שגמרו לקרוא בספר התורה הראשון, החזירוהו להיכל, ואז הוציאו את השני. והר"ד משרקי, שאימץ את דברי הרמ"א שיש באקט כזה משום הסחת דעת מן המצוות, חשש שיש כזה פגיעה בכבוד הספר הראשון. לפיכך מצא מהרי"ץ לנכון להסביר מדוע הר"ד משרקי והוא לא שינו לחלוטין את מנהג תימן ולא אימצו את מנהג אשכנז כולו, כפי שעשו זאת הספרדים,¹¹ שמוציאין את שני הספרים ביחד. על כך באה טענתו שלמנהג אשכנז אין מקורות מפורשים. ולא עוד אלא אם באנו לחוש למנהג אשכנז בגלל כבוד המצוות, הרי שלדעת מהרי"ץ יש דווקא להסתייע מההלכה הנוהגת בתפילין, ושעל-פיה אין מוציאים את התפילין שלידי ושל ראש

8 אבלי, מגן אברהם, א"ח, קמו, ס"ק יא.

9 מימון, הלכות תפילה, יג, טו.

10 לפי הסברנו בדברי מהרי"ץ, טלבי הוא שלא דק, בשעה שציינ בדונו בנושא זה שמהרי"ץ לא דק כשכתב שהרמב"ם לא זכר את מנהג תימן. ראה אצל טלבי, פרק 'כבודו של ספר התורה' הערה 26. כי כפי שהוכחנו כוונת מהרי"ץ שהרמב"ם לא זכר במפורש את מנהג אשכנז. זאת ועוד. אילו היינו מפרשים את דברי מהרי"ץ, כפי שהבין טלבי, היינו עושים את מהרי"ץ כמי שנעלמו ממנו מקורות רבים ושכיחים, ירושלמי, רמב"ם, דרכי משה, ומג"א.

11 סופר, כף החיים, א"ח, קמו, ס"ק מג. כמו כן עיין יוסף, ח"ב, עמ' רב, הערה ג.

ביחד מן הנרתיק. אלא קודם כל מוציאים תפילה של יד ומניחים אותה, ואחר מכן מוציאים תפילה של ראש ומניחים אותה. אפשר גם שבהנמקתו זו ניסה מהר"ץ למנוע ניסיון לשנות לחלוטין את מנהג יהודי תימן בהוצאת ספר תורה שני, באופן שיוציאו את שני הספרים כאחד כמנהג האשכנזים והספרדים.

מנהג תימן המקורי, כפי שנראה להלן, הוא אפוא הפך מנהג אשכנז. על-פי מנהג בני תימן מחזירים את ספר התורה הראשון להיכל ורק לאחר מכן מוציאים את השני, בעוד שעל-פי מנהג אשכנז מוציאים את שני הספרים כאחד. אלא שהר"ד משרקי מצא לנכון לקלוט משהו ממנהג אשכנז, דהיינו: ששני הספרים יהיו יחד על התיבה, כדי שלא יסיחו דעתם מן המצוות. ובעקבותיו הלך מהר"ץ בעניין זה.

ג. המנהג הקדום בתימן

כאמור שינה מהר"ד משרקי במשהו את המנהג הקדום, שקודם כל מחזירים את ספר התורה הראשון, ואחר כך מוציאים את השני. ואמנם דבר זה מפורש בסידורי תימן הקדומים,¹² ואף שרד הלכה למעשה אצל יהודי עדן, כפי שהובא בספר 'נחלת יוסף', לרב שמואל בן יוסף ישועה שהיה רבה של יהדות עדן במאה ה-19.

עיון ב'נחלת יוסף' יש בו כדי ללמד שגם יהדות עדן עמדה בפני השפעת המנהג האשכנזי שהגיע אליה על-ידי מבקרים ארץ-ישראלים, אשר תמהו על כך שמנהגם אינו עולה בקנה אחד עם פסיקת ה'שלחן ערוך', שהוא תורת ארץ-ישראל של המאה ה-16. ברם, הר"ש בן יוסף ישועה נאבק עימם, ושמר בגאווה על המנהג התימני הקדום, שלטענתו דווקא הוא השריד של המנהג הארץ-ישראלי הקדום. להלן קטע מדבריו:¹³

מנהגנו כיום שמוציאין שני ס"ת (= ספרי תורה) או שלש, אין מוציאין אותם בבת אחת (=הפך מנהג אשכנז) אלא מוציאין הראשון, וקורין בו תובת היום, ומחזירין אותו להיכל, ואומרים קדיש, ואחר כך מוציאין את השני. וכן איתא בירושלמי שאין להרציא השניה מהארון עד שמחזיר הראשונה למקומה, וכ"כ במס' סופרים פ"א. אבל הרמ"א ר' (=כתב) בשם אור זרוע שאין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השנייה על השולחן שלא יסיחו דעתן מן המצוות. ומוציאין ב' הספרים כאחד, ותופסין השניה עד שקראו בראשונה, וזהו כמנהג א"י, וכמעט גם בכל הארצות.

12 תכלאל קדמונים, דף כח. ב; מד, א; מו, ב. יש לציין שגם בתכלאל מהר"י ונה, שיש בו השפעה ניכרת ממנהגי השו"ע ומהמקובלים, בכ"ז בעניין שני ספרי תורה הוא ציין את המנהג הקדום. לעומת זאת בתכלאל משתא-שבזי, אין דברים מבוארים בעניין זה.

13 ישועה, נחלת יוסף, ח"ב, מנהגים, ב, ב.

מדברים אלו ניתן ללמוד שהר"ש בן יוסף ישועה, שלא כהר"ד משרקי, ושלא כמהרי"ץ, לא שינה את המנהג העתיק בכהוא זה. הוא לא אימץ גם לא באופן חלקי את המנהג האשכנזי, שבו שני ספרים מונחים בשלב מסוים על התיבה ביחד. הוזה אומר: הוא נשאר נאמן למנהג שבא זכרו בירושלמי ואצל הרמב"ם, שקודם כל מחזירים את הספר הראשון, ואח"כ מוציאים את השני. לצורך זה הוא אף הביא את דברי ה'מגן אברהם' שהסתייג מהמנהג שהרמ"א זכרו, והביא מקורות ונימוקים להסתייגותו. והר"ש בן יוסף ישועה הוסיף:

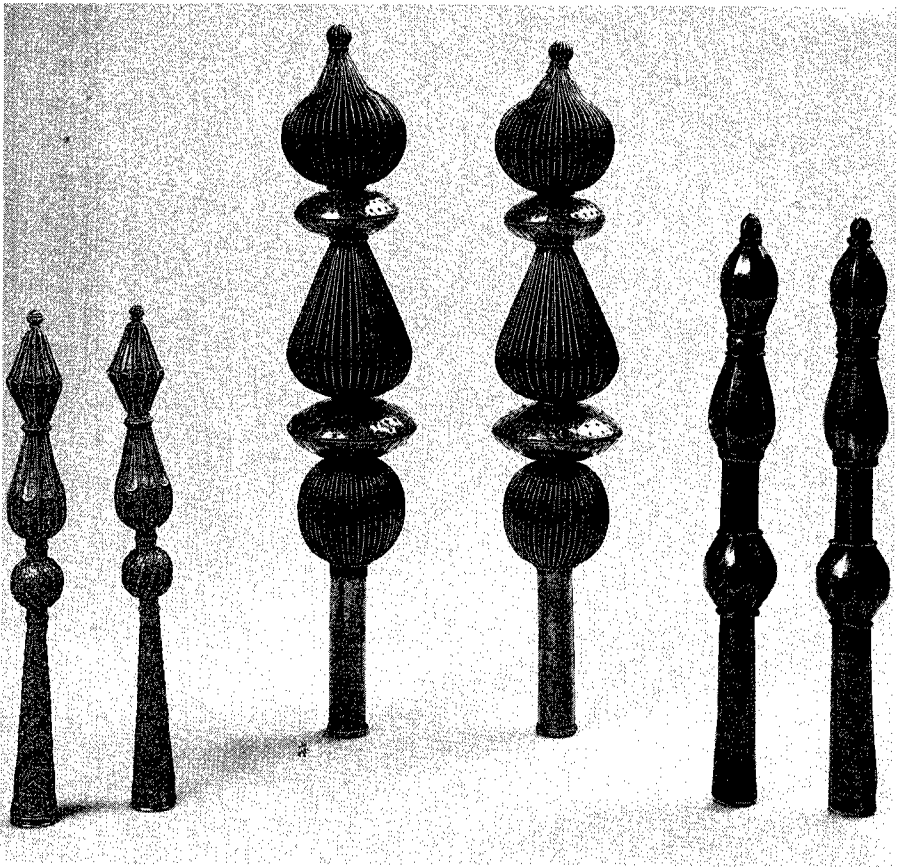
ובזה נתחזק מנהגינו, גם בזה סילקנו מעלינו תלונת החכמים הבאים משאר ארצות, כי פ"א (=פעם אחת) כאו לכאן ב' (=שני) חכמים מא"י (=מארץ ישראל), וכשראו מנהגנו כנז"ל צווחו למה אנו משנים דין הכתוב בשו"ע א"ח סי' קמז ס"ח בהגה. וכשהראיתי להם הדין מפורש בירושלמי נחו. אז אמרתי להם, אנחנו הירושלמים, ואתם לא. תמהו זל"ז (=זה לזה). א"ל (=אמרתי להם) אתם הירושלמים עזבתם דין ערוך בתלמוד ירושלמי, ותלכו אחרי האחרונים, ואנחנו התימנים לא עזבנו הירושלמי, וזו היא תשובה שאין לה פירכא.

נמצאנו למדים, שהיו חלקים ביהדות תימן שנשארו נאמנים למנהג המקורי שבתום הקריאה בספר תורה הראשון החזירוהו להיכל, ורק אז הוציאו את הספר השני כדי לקרוא בו, וכך את השלישי. הללו הבינו שהמנהג האשכנזי שונה בתכלית מן המנהג התימני, ולא אימצוהו, וגם לא חלקים ממנו. אולם דווקא לחכמי צנעא במאה ה-18, הר"ד משרקי ומהרי"ץ, נראה חלק מהמנהג האשכנזי, לפיו עם תום הקריאה בספר הראשון יש להניח את הספר השני יחד עימו בתיבה. ולכן שינו במידה מסוימת את מנהג תימן.

ד. מתי קוראים את הפטרה (נביא)?

אף זו הלכה שאין עליה עוררין, שאין המפטיר רשאי להפטיר בנביא עד שיגולל ספר תורה. הלכה זו מקורה בתלמוד, ¹⁴ והיא הובאה ברמב"ם ¹⁵ ובשו"ע ¹⁶ שני טעמים נאמרו להלכה זו. לדעת רש"י, 'כדי שלא יהו הגוללים טרודים לשמוע הפטרה מפי המפטיר'. ¹⁷ ולדעת ר' צדקיה הרופא:

14 תלמוד בבלי, סוטה, לט, ב.
 15 מימון, הלכות תפילה, יב, יג.
 16 קארו, שולחן ערוך, או"ח, קמז, ז.
 17 רש"י, סוטה, לט, ב, ד"ה עד שתגלל.

רימונים מצנעא

הטעם דאיכא בזיון לס"ת (=לספר תורה) שלא נגלל עדיין והן קוראין
 בנביא... דאיכא בזיון לס"ת (=לספר תורה) שלא נגלל עדין והן קוראין
 בצבור כדאמר ביומא ונייתי ספר תורה אחרינא וניקרא ביה, ומשני משום
 פגמו של ראשון. ואם בס"ת [= בספר תורה אחר], אסור לקרוא כל זמן
 שהראשון פתוח, משום פגם דראשון, כ"ש (= כל שכן) דאסור להפטיר
 בנביא עד שיגלל ס"ת (= ספר תורה).¹⁸

18 שבלי הלקט, פ, עיין בית יוסף, או"ח, רפד, שדחה את ראייתו של שבלי הלקט. ונראה שיש בין
 שבלי הלקט ובין בית יוסף הבדלים לגבי החשש לפגם הספר הראשון.

בעניין זה טלבי הוכיח, ובצדק, שהיו שני מנהגים עתיקים.¹⁹ האחד שגוללים את הספר וסוגרים אותו, ומניחים אותו, עד לסיום ההפטרה, כשאת ההפטרה הפטירו רק אחרי הגלילה. והמנהג האחר – לאחר שקראו בספר תורה גלוהו, והתזירוהו להיכל, ורק לאחר מכן, קראו את ההפטרה. וכזה היה המנהג הקדום בתימן.²⁰

והנה בעניין זה מנהג תימן השתנה. והדבר עדיין טעון בירור ממתי, וכיצד? לפי שעה, מחמת קוצר היריעה, אסתפק בבירור השינוי שהתחולל בקרב יהודי תימן (=צנעא), שהיו אמונים על פסקי מהרי"ץ (=בלדי). הללו נוהגים עד היום שעם תום קריאת המפטיר בספר התורה מכסים במטפחת את יריעות הספר תורה, כשעדיין הוא פתוח. הקורא נביא מברך על ההפטרה, ומתחיל בקריאה בנביא. ואז החזן והגולל גוללים את ספר התורה וסוגרים אותו, תוך כדי הקריאה בנביא. ומנהג זה אינו לפי רש"י, ולא לפי ר' צדקיה הרופא.²¹

כל זאת למרות שמהרי"ץ הביא ב'עץ חיים' את ההלכה, שאין הקורא נביא קורא, עד שיגללו את ספר התורה. כיצד קרה שינוי זה? התשובה לכך בגלל מהרי"ץ, שכן, לאחר שהביא את ההלכה, שאין הקורא נביא קורא עד שיגללו את ספר התורה, הוא הביא הלכה מספר 'חמדת הימים', שהיה חביב אצלו והרבה לצטט ממנו. לפי אותה הלכה אסור להפסיק בדברי פיוט בין המפטיר לנביא, כדי שהנביא ייסמך לקריאת התורה ויהיה טפל לה. ומכוח הלכת 'חמדת ימים' אסר מהרי"ץ לומר 'מה רב טובך' בין המפטיר לקריאה בנביא,²² למרות שבעבר נהגו יהודי תימן לומר כל הסדר הארוך שנאמר בזמן הכנסת ספר תורה להיכל, ורק לאחר מכן היו קוראים בנביא ולא חששו לחששו של 'חמדת ימים'.²³ להלן דברי מהרי"ץ:

אין המפטיר רשאי להתחיל ברכות ההפטרה עד שיגמור הגולל לגלול ס"ת (=ספר תורה) כדי שלא יטרד החזן והגולל לשמוע הברכות (פו')=פוסקים, זהו פירושו של רש"י דלעיל, אלא שרש"י התייחס להפטרה, וחמדת ימים, עליו מסתמך מהרי"ץ, הרחיב את העניין גם לברכות). לא יפסיק לקרוא לחתן בין קריאת המפטיר בספר תורה להפטרה (חמ"י = 'חמדת ימים', שם ע"ג). ומכאן תבין (=חידושו ההלכתי של מהרי"ץ על בסיס ההלכה של 'חמדת

19 ראה בפרק 'כבודו של ספר תורה' אצל טלבי.

20 גברא, מחקרים, עמ' ט.

21 ר' שמעון, דף ריב, א, הערות. הר"ש צאלח בהערותיו שם נדחק ביותר ללמד זכות על המנהג שרווח היום, בגלל מהרי"ץ, שקוראים בנביא לפני שגללו את ספר התורה.

22 צאלח, עץ חיים, דף קלט, א, עיין טובי, עיונים, עמ' 115. שם הוא הסביר את התופעה שחכמי תימן, לרבות מהרי"ץ, הרבו להשתמש בספרים שמחבריהם היו נגועים בשכתאות, לרבות ספר חמדת ימים.

23 תכלאל משתא-שבזי, ח"א, עמ' עד-עו. כן עיין ערוסי, תכלאל משתא-שבזי, מבוא שם הוכחתי שבאופן כללי, תכלאל משתא-שבזי יותר מקורי מתכלאל עץ חיים למהרי"ץ, שידוע כמי ששימר את מנהגי תימן, וזו אחת הדוגמאות שהובאו במבואי.

ימים" דלאו שפיר עבדי אותם קצת, שאחר גמר קריאת המפטיר בספר תורה, אומרים הצבור מה רב טובך וכו', דודאי הוי הפסק. ועוד דלא נתקנה קריאת המפטיר רק מפני כבוד התורה, שלא יהא הנביא חולק רשות לעצמו. רק יהיה טפל אל התורה. ואלו שמפסיקים, הא ודאי לא מנכרא מילתא דמפני כבוד התורה קרא המפטיר וראוי לבטלו.

דברי מהרי"ץ אלו אינם ברורים מעצמם, שכן מהם עולה שהוא דוחה את מנהגם של אלה שאמרו 'מה רב טובך' בין המפטיר ובין הקריאה בנביא, בשל שני נימוקים: א) הפסק, ב) כבוד התורה. אשר לנימוק הראשון הדבר תמוה, שהרי בין קורא לקורא בקריאת התורה, מעשים שבכל יום, שמפסיקים באמירת מי שברך, או באמירת פיוט לכבוד החתן לפני עלותו לתורה. ואשר לנימוק השני. אכן בגמרא²⁴ חייבו את הקורא בנביא שיקרא בתורה תחילה (=מפטיר) מפני כבוד התורה. כלומר כדי שלא יהיה כבוד הנביא שווה לכבוד התורה, אלא יהא נטפל לתורה. ואם מהרי"ץ חשש שהפסקה בין המפטיר לנביא על-ידי אמירת 'מה רב טובך' תפגע בכבוד התורה, בכך שיחשבו שקריאת הנביא היא חולקת רשות לעצמה, מדוע בתשובתו²⁵ הוא נתן הכשר למנהג שקריאת המפטיר תיעשה על-ידי גדול, וקריאת הנביא תיעשה על-ידי קטן? ! אתמהה! תשובה שהיא מצד עצמה תמוהה, גם ללא הסתירה שיש בדברי מהרי"ץ.

נראה לי אפוא שמהרי"ץ חידש חידוש הלכתי שאמצו מספר 'חמדת ימים', חידוש שאבותינו הקדומים לא חששו לו, וחידוש זה הוא שגרם לשינוי במנהגם של חלק מיהודי תימן, שינוי שהפך את מנהגם דהיום, ללא בית אב, לא כמר, ולא כמר. וגם גרם לכך, שגם חידושו ההלכתי של מהרי"ץ, וגם שיטתו בעניין הקריאה בנביא וכבוד התורה צריכים עיון.

24 תלמוד בבלי, מגילה, כג, א.

25 צאלח, פעולת צדיק, ח"ג, רסב. עיין קארו, בית יוסף, או"ח, רפ"ב, ד"ה ובתשובה אשכנז – מצאתי.

הפניות ביבליוגרפיות

אכלי, מגן אברהם	ר' אברהם אבלי, מגן אברהם, בספר 'שולחן ערוך', דפוס וילנה.
איסרליש, דרכי משה	ר' משה איסרליש, דרכי משה, בספר ה'טור' לר' יעקב בן אשר.
איסרליש, הגהות	ר' משה איסרליש, הגהות לשולחן ערוך.
גברא, מחקרים	משה גברא, מחקרים בסידורי תימן, רמת-גן תשמ"ט.
טובי, עיונים	יוסף טובי, עיונים במגילת תימן, ירושלים תשמ"ו.
טלבי	טלבי חיים, השתלשלות מנהגי קריאת התורה בדרות ישראל, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשנ"ה.
יוסף, ילקוט יוסף	ר' יצחק יוסף, ילקוט יוסף, ח"ב, ירושלים תש"ן.
ישועה, נחלת יוסף	ר' שמואל בן יוסף ישועה, נחלת יוסף, ח"ב, ירושלים התשמ"ה.
מימון,	ר' משה בן מימון, משנה תורה, היד החזקה.
משרקי, שתילי זתים	ר' דוד משרקי, שתילי זתים (מהדורת חסיד), ירושלים תשכ"ו.
סופר, כף החיים	ר' יעקב סופר, כף החיים, אורח חיים, ירושלים (ללא שנת דפוס).
ערוסי, תכלאל משתא-שבזי	רצון ערוסי, מכוא לתכלאל משתא-שבזי (מהדורת צילום, בנימין בן ר' סעדיה עודד יפת), ירושלים התשמ"ו. (המבוא חסר עימוד)
ערוסי, השולחן ערוך	רצון ערוסי, 'השולחן כגורם שהשריד את הרמב"ם בתימן', בתוך הקובץ: לראש יוסף, (עורך י' טובי), ירושלים תשנ"ה, עמ' 387-394.
עצ חיים	ר' יחיא צאלח, תכלאל עצ חיים (מהדורת חסיד), ירושלים תשכ"ב.
צאלח, פעולת צדיק	ר' יחיא צאלח, שו"ת פעולת צדיק, חלק ב, (עורך: ר' שלום יחיא יצחק הלוי), ירושלים תשל"ט.
קאפח, רמב"ם	ר' יוסף קאפח, רמב"ם, משנה תורה, חפילה, ירושלים תשנ"ה.
קארו, בית יוסף	ר' יוסף קארו, בית יוסף, נדפס ב'טור', דפוס וילנה.
קארו, שולחן ערוך	—, שולחן ערוך, אורח חיים, דפוס וילנה.
ר' שמעון	ר' שמעון צאלח, עורך תכלאל עצ חיים השלם, כרך ב, ירושלים תשל"א.
רצהבי, במעגלות	י' רצהבי, במעגלות תימן, תל אביב תשמ"ח.
רש"י	רבי שלמה יצחקי, פירוש על התלמוד הבבלי, דפוס וילנה.
שבלי הלקט	ר' צדקיה הרופא, שבלי הלקט (מהדורת 'פאר התורה'), ירושלים תשל"ז.
תכלאל משתא-שבזי	תכלאל משתא-שבזי, חלק א' (מהדורת צילום, בנימין בן ר' סעדיה עודד יפת), ירושלים התשמ"ו.
תכלאל קדמונים	תכלאל קדמונים (עפ"י כתבי ר"י בשירי, מהדורת צילום, י' חבארה), ירושלים התשכ"ד.
תלמוד בבלי	תלמוד בבלי, דפוס וילנא.
תלמוד ירושלמי, יומא	תלמוד ירושלמי, דפוס וילנא.